

posla, koji je u kolektivnim radovima osobito značajan. Redктору su, naime, promakle neke neusklađenosti između dijelova što su ih napisali različiti suradnici.

Za čitaoca koji nije posebno zainteresiran za probleme starih seljaka (u jednoj općini) ova knjiga može ipak biti zanimljiva zbog metodološkog pristupa i već spomenutih teorijskih koncepta koji su u njoj primijenjeni, a posebno u odjeljku koji se — što je u radovima naših sociologa dosta rijetko — bavi manifestacijama socijalne anomalije među ostarjelim seljacima. Autori tog odjeljka imali su, doduše, stanovitih problema da svoja — teorijski zasnovana — očekivanja empirijski verificiraju, ali su to ipak obavili na zadovoljavajući način.

Ukratko, ova knjiga — i sa svojim nedostacima — predstavlja u našoj sociologiji pojavu kakvih možemo poželjeti što više, vjerujući da i u ovoj domeni kvantiteta prelazi u kvalitetu.

Ivan Magdalenić

Ruža Petrović

DEMOGRAFSKI RAZVITAK VOJVODINE

Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje, Novi Sad 1973,
139 + 9 stranica

SAP Vojvodina pruža se na površini od 21.777 km² na kojoj živi skoro dva milijuna stanovnika izrazito heterogene etničke strukture. »Tokom posljednjih tridesetak godina u stanovništvu Vojvodine zbivale su se mnoge promene. Neke među njima su kvantitativne — pokazuju se u promenama veličine i srazmera pojedinih delova stanovništva. Takve su, na primer, promene u broju pripadnika pojedinih etničkih grupa zbog različitog, brzog, umerenog ili negativnog porasta; time je unekoliko promenjena relativna zastupljenost pojedinih narodnosti ali nije promenjena opšta heterogenost etničke strukture Vojvodine. Druge promene su kvalitativnog znača-

ja, nastale dugoročnim komulacijama brojčanih promena, ili bržim prenošenjem društvenih kretanja na stanovništvo. Tako su, na primer, dugogodišnji pad prirodnog priraštaja i razvitak nepoljoprivrednih delatnosti doveli do takvih razlika u starosnim strukturama seoskog i gradskog, poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva, da one danas predstavljaju različite biološke kvalitete. Ili, na primer, pojava odlaska na rad u inostranstvo iz Vojvodine koja je oduvek privlačila stanovništvo iz svih ostalih delova zemlje« (str. 8—9).

To su riječi autorice kojima je u »Uvodu« ukratko istakla najuočljivije promjene u strukturi stanovništva Vojvodine. No međusobna uvjetovanost pojedinih demografskih procesa može se sagledati tek detaljnom analizom osobina današnjeg stanovništva Vojvodine. Stoga autorica na 139 stranica prikazuje porast, nastanjenost, reprodukciju i strukture vođanskog stanovništva, uz brojne tabele, kartograme i grafikone, konisteći se izvorima popisa stanovništva iz 1948, 1953, 1961. i 1971, te podacima »Demografske statistike« iz godine 1953.

Izloženu temu grupirala je u tri poglavlja. U prvom koje nosi naslov »Broj i porast stanovništva« prikazuje podatke o broju i porastu stanovništva Vojvodine u razdoblju između 1921. i 1971, zatim o prirodnom kretanju stanovništva u razdoblju od 1950. do 1971, te o migracijama. Zanimljivo je da je unatoč stopi prirodnog priraštaja od oko 3,0% stanovništvo Vojvodine u porastu, zahvaljujući migracijama, jer je Vojvodina poznata kao imigracioni rajon. Uz to, migracije su imale i pozitivan posredni utjecaj na porast stanovništva preko prirodnog priraštaja, jer je prirodni priraštaj doseljenika bio veći (barem u prvoj generaciji) od prirodnog priraštaja autohtonog stanovništva.

»Nastavljenost, teritorijalni razmještaj i regionalni porast stanovništva Vojvodine« drugo je poglavlje, a obrađuje gustoću naseljenosti, broj stanovnika, porast i gustoću naseljenosti po demografskim rajonima I stupnja, broj stanovnika po općinama, mrežu naselja i teritorijalnu koncentraciju stanovništva. Raspravljajući o činiocima koji utječu na kretanje i razvitak stanovništva, autorica ističe višestruku i dvosmjernu povezanost između porasta stanovništva i osobina društvene zajednice. Primjerice, promjene u socijalnom zakonodav-

stvu ogledaju se u porastu općedruštvenog standarda, obrazovanja i zdravstvene prosvijećenosti, a što uvjetuje pad općeg mortaliteta i mortaliteta dojenčadi, porast prosječno očekivanog trajanja života i prosječne starosti stanovništva i pad fertiliteta; odnosno, ogledaju se u porastu zdravstvene prosvijećenosti ženskog stanovništva što dovodi do pada fertiliteta i prirodnog priraštaja. Ili, promjene u ekonomskom i društvenom položaju žene izražavaju se u zapošljavanju žena izvan obitelji (i gospodarstva), što zahtijeva njezinu višu obrazovnu razinu, a utječe na opadanje fertiliteta zbog promjene načina života, kasnijeg stupanja u brak (zbog produženog školovanja, viših profesionalnih aspiracija i dr.), promjene sistema vrednota i drugo.

Treće poglavlje obrađuje »Strukturu stanovništva Vojvodine«, i to: strukturu po dobi i proces starenja, bračnu strukturu, strukturu prema školskoj spremi, ekonomsku strukturu i strukturu po aktivnosti, te aktivno stanovništvo, stanovništvo po aktivnosti i po djelatnosti, poljoprivredno stanovništvo, ekonomsku emigraciju i, konačno, etičku strukturu vojvodanskog stanovništva. Zanimljiva je analiza osobitosti etničke heterogamije. Prvo, podaci o zastupljenosti mješovitih brakova pokazuju da među njima nema sistemskih razlika. Otuda autorica izvodi pretpostavku o ujednačavanju ponašanja i prema braku i prema karakteristikama budućeg supružnika u muškarca i u žena. Drugo, etnički heterogamni brakovi su isto toliko (ne)stabilni koliko i etnički homogamni brakovi — iako se obično smatra da bi trebali biti nestabilniji. No pitanje je da li je etnička heterogamija izraz i sredstvo asimilacije ili homogenizacije? Odgovor bi moglo dati samo empirijsko istraživanje, koncipirano na dubinskom interviewu, ili možda participativno promatranje.

U »Zaključnim razmatranjima« autorica raspravlja o principima demografske politike i o njezinu utjecaju na otklanjanje društvene diferencijacije vitalnih procesa, a što je jedan od osnovnih principa socijalističke demografske politike.

Ova visokostručna a ipak čitka knjiga ima vrijednost veću od puste ilustracije problema kojim se bavi, te bi mogla poslužiti kao poziv na analizu demografskog razvitka ostalih područja naše zemlje.

Ruža First-Dilić

Mladen Friganović i Pero Pavić

UZROCI I POSLJEDICE DEMOGRAFSKIH PROMJENA U SR HRVATSKOJ 1961—1971.

(Osnovne kvantitativne demografske promjene u SR Hrvatskoj 1961—1971.)
Knjiga I

Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1973,
114 stranica

Ako nas u ovoj Svjetskoj godini stanovništva mnogi znanstvenici opravdano nastoje učiniti osjetljivijim za moguće još uvijek do kraja esagledive posljedice demografske eksplozije u mondijalnim razmjerima, onda nas M. Friganović i P. Pavić u ovoj studiji sučeljavaju s oprečnom demografskom promjenom u SR Hrvatskoj — opasnošću depopulacije. Tako pitanje »kako nadživjeti« vezano uz »baby-boom« ima ovdje sasvim drugo značenje od onoga na koje smo navikli prilikom konsultiranja literature iz demografije.

Pored »Predgovora«, »Uvoda« i »Sažetka«, studija sadrži nizom tablica i grafikona ilustriranih slijedećih sedam odjeljaka: »Razmještaj stanovništva i promjene u gustoći naseljenosti u SR Hrvatskoj po makroregijama i općinama 1961—1971«, »Kretanje broja stanovnika SR Hrvatske 1921—1971. u usporedbi s ostalim republikama i autonomnim pokrajinama«, »Kretanje broja stanovnika i migracijska bilanca SR Hrvatske 1961—1971. u usporedbi s ostalim republikama i autonomnim pokrajinama«, »Regionalne razlike i tipovi kretanja stanovništva u SR Hrvatskoj 1961—1971«, »Razmještaj i udio eksodusnih i imigracijskih tipova u makroregijama SR Hrvatske«, »Međuzavisnost kretanja stanovništva i društveno-gospodarske razvijenosti SR Hrvatske« i »Karakteristike diferenciranog kretanja stanovništva u općinskim središtima i izvan njih po makroregijama i općinama 1961—1971«. Konačno, studiji je priložen i opsežniji sažetak na engleskom jeziku.

Osnovni je cilj autora bio »osvijetliti populacijske promjene u najnovijem međupopisnom intervalu i povezati ih s društveno-gospodarskim procesima«, kao i »... pronaći uzroke i skrenuti pažnju na posljedice, te sugerirati putove rješavanja nagomilanih teškoća suvremenog društva« (str. 7). Pristupajući ana-